

ДЕРЕГУЛЯЦІЯ ЯК ПРИНЦИП ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

DEREGULATION AS A PRINCIPLE OF LEGAL REGULATION OF PUBLIC-PRIVATE RELATIONS IN UKRAINE

У статті проаналізовано явище дерегуляції, яке, в умовах активізації євроінтеграційного поступу України, набуло широкої практики застосування в правовому регулюванні як формі публічного управління. Виділено причини такої форми впорядкування відносин у суспільстві та її переваги у формуванні сучасної моделі економіки України.

Визначено місце правового регулювання серед інструментів публічного управління, його особливості та цільове спрямування. Обґрунтовано важливість відповідального використання такого інструменту при здійсненні дерегуляційних заходів, врахування сучасного стану кожної сфери, якої торкаються ці заходи.

Запропоновано підхід, що визначає дерегуляцію як інструмент правового регулювання, як тенденцією зміни моделі публічного управління та як повноцінний принцип сучасного публічного управління. Інструмент дерегуляції дозволяє суб'єктові публічного управління визначити ступінь своєї участі у відносинах із громадянами та інститутами громадянського суспільства. Тенденція дерегуляції полягає у тому, що дане явище активно впроваджується на усіх рівнях врядування, охоплюючи традиційні жорстко регульовані сфери, що потребують реформування. Принцип дерегуляції полягає в його універсальному характері, що визначає зміст та структуру провадження публічного управління.

Явище дерегуляції пов'язане з формами відносин, що виникають в процесі упорядкування приватних та публічних інтересів, серед яких вагоме місце займають публічно-приватні відносини. Обґрунтовано думку, що дерегуляція зумовлює впровадження та розвиток публічно-приватної форми взаємодії між учасниками публічних відносин, як найбільш ефективної на даний час. Проведено розмежування публічно-приватних відносин від інших форм взаємодії та визначено їх важливість для сучасної моделі публічного управління в Україні.

Ключові слова: дерегуляція, правове регулювання, публічно-приватні відносини, принципи, функції публічного управління.

The article analyzes the phenomenon of deregulation, which, under the conditions of the activation of Ukraine's European integration progress, has gained widespread application in legal regulation as a form of public management. The reasons for this form of social relationship structuring and its advantages in shaping the modern economic model of Ukraine have been highlighted.

The role of legal regulation among public management tools, along with its characteristics and objectives, has been identified. The importance of responsible use of such a tool in the implementation of deregulation measures, taking into account the current state of each affected sector, has been substantiated.

The proposed approach allows for defining deregulation as a tool of legal regulation, as a trend of changing the model of public management and as a full-fledged principle of modern public management. The deregulation tool enables public management entities to determine the extent of their involvement in relations with citizens and civil society institutions. The trend of deregulation lies in its active implementation across all levels of governance, encompassing traditionally rigidly regulated sectors that require reform. The principle of deregulation is characterized by its universal nature, which determines the content and structure of public management activities.

The phenomenon of deregulation is associated in the article with forms of relations arising in the process of organizing private and public interests, among which public-private relations hold a significant place. It is argued that deregulation leads to the implementation and development of a public-private form of interaction among participants in public relations, as the most effective at present. Public-private relations are distinguished from other forms of interaction and their importance for the modern model of public administration in Ukraine is determined.

Key words: deregulation, legal regulation, public-private relations, principles, functions of public management.

УДК 351:340.111.5(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/rma2663-5240-2024.44.9>

Карапінка А.С.

аспірант кафедри теоретичної та прикладної економіки
Національний університет
«Львівська політехніка»

Постановка проблеми. Проблема реформування української економічної моделі та моделі публічного управління нашої держави є надзвичайно гострою та актуальною, особливо в умовах євроінтеграції, яка зараз активно набуває розмаху. Процеси формування ринкової економіки в Україні розпочалися одразу після здобуття незалежності, однак лише з початком практичного руху до зближення з Європейським Союзом, який розпочався після 2014 року, відбулась його активізація, внаслідок чого проведена значна кількість реформ різних галузей суспільних відносин, і ще більше їх число заплановане до реаліза-

ції у майбутні роки. Початок переговорів про вступ України до ЄС передбачає, що нашої державі слід пройти інтенсивну трансформацію, у першу чергу, сфери публічних відносин. Формування в результаті таких трансформацій сфери публічно-приватної взаємодії є закономірним наслідком заходів дерегуляції – процесу усунення надлишкового владного впливу у тих сферах відносин, де себе краще проявляє приватна форма взаємодії. Розуміння суті дерегуляції лежить у визначенні суб'єктів, предмета та мети цієї діяльності, що дозволяє дослідити комплексність цього явища та його специфічну міжгалузеву природу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У літературі огляду дерегуляції як інструменту та принципу правового регулювання присвячували увагу юристи, зокрема, Я.В.Петруненко, а також економісти, такі як С.В.Онищенко та В.М.Пилявець. У даній статті дерегуляція розглядається як міжгалузеве явище, що має правовий та економічний аспекти, і, передусім, у якості інструменту публічного управління.

Мета статті. Розкриття місця дерегуляції як інструменту управлінської діяльності, зокрема, у формі правового регулювання, її значення як принципу такої діяльності та специфіки публічно-приватних відносин як наслідку такої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Від моменту здобуття Україною незалежності у 1991 році наша держава успадкувала економічну модель ліквідованої «імперії», що передбачала доволі жорсткі і всеохопні принципи державного регулювання. Уникнувши значних соціально-економічних потрясінь, що могли б супроводжувати розпад настільки масштабного державного утворення, українська влада не вжила своєчасних заходів для здійснення фундаментальних реформ правової та економічної систем. Таким чином, у спадок нашій державі дісталася зарегульована централізовано-планова економіка з вектором на ринкові трансформації, який сформувався наприкінці існування СРСР. У зв'язку з цим, перед керівництвом України постало завдання привести нежиттєздатну модель до стану, який би забезпечив економічне зростання та суверенітет держави [4, с. 71].

Зважаючи на це, упродовж останніх десятиліть можна простежити чіткий курс держави на зменшення присутності публічних суб'єктів та публічного впливу у відносинах та трансформацію публічних відносин у публічно-приватні. Саме цей курс і є дерегуляцією, а його важливість та увага, якої йому надають суб'єкти публічного управління, дають змогу визначити цей курс не лише як напрям діяльності, а як повноцінний принцип, що стоїть в основі фундаментальних змін.

Досягнення мети зменшення ролі публічного у приватному вимагає значної компетентності відповідних суб'єктів нормотворення. Адже їм доводиться вирішувати незвичне завдання – регулюючи відносини, дерегулювати їх. Такі суб'єкти своїми актами повинні створити широкі та чіткі рамки відносин і передбачити збалансований механізм, у якому приватна сфера буде автономною від публічної, здатною до стрімкого розвитку самостійно. За собою держава залишає роль арбітра, який спостерігає за роз-

витком економіки та суспільства без прямої участі, а обмежується лише точковими заходами впливу. Таким шляхом влада здійснює нагляд за тим, аби цей механізм працював відповідно до її інтересів. Виходячи з цього, усунення владного впливу одних суб'єктів на інших в традиційно публічних для України сферах відносин (дозвільна система, охорона здоров'я, ринки з високими монопольними ризиками тощо) призвело до розвитку нового виду відносин – публічно-приватних, що побудовані, спрощено, на основі приватної форми взаємодії щодо публічного предмета.

Основним інструментом впливу державної влади на процес трансформації економічної моделі є правове регулювання, адже саме шляхом застосування юридичних засобів влада проводить ті зміни у відносинах суб'єктів, які, як очікується, мають призвести до розвитку держави у заданому напрямі.

Узагальнюючи питання правового регулювання як виду діяльності і як засобу управлінського впливу на суспільні відносини, потрібно ідентифікувати державну владу (в особі її уповноважених владних інститутів) як суб'єкта, який наділений виключним правом здійснювати таку діяльність та застосовувати такий засіб впливу у межах держави. Державна влада у процесі регулювання відносин займає місце управляючого суб'єкта, який, здійснюючи організаційну діяльність у масштабі всієї держави, має необхідну кваліфікацію, ресурсне та інформаційне забезпечення, і, найголовніше, необхідні повноваження.

За своєю суттю, правове регулювання є різновидом регламентування як одного з організаційних методів управління і полягає у встановленні обов'язкових до виконання правил, що визначають зміст та порядок організаційної діяльності [2, с.116]. Однак, виходячи з природи правового регулювання, воно може мати свій прояв і у якості розпорядчого методу управління. У такому випадку воно буде мати вужче значення та інше цільове спрямування.

Виходячи з класифікації правового регулювання, яку надає П.М.Рабінович, правове регулювання можна розділити за кількома критеріями [7, с.153], зокрема:

1. за способом поєднання загальних юридичних дозволів та загальних юридичних заборон – загальнодозволеного типу (дозволено усе, що прямо не заборонено нормами), та спеціальнодозволеного типу (дозволено лише те, про що прямо зазначено у нормі)

2. за обсягом суспільних відносин, на які поширюється правове регулювання – нормативне (поширює свою дію на невизначену

множину ситуацій) та індивідуальне (поширює свою дію на конкретну ситуацію)

Детальніше зупинимось на особливостях першої з цих класифікацій – за способом поєднання дозволів та заборон. Цікавим є положення ч. 2 ст.19 Конституції України: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [3].

Таким чином, виходячи з вказаної класифікації, сама діяльність суб'єктів публічного права (або суб'єктів, що наділені владними повноваженнями), у тому числі управлінська, має спеціальнодозволений характер, тобто її зміст та обсяг вичерпно формалізовано. На практиці це означає, що вказані суб'єкти мають чітко визначені повноваження та сферу своєї діяльності, які у структурі складної системи публічного управління розмежовані, але також і пов'язані з повноваженнями та сферою інших органів. Належним прикладом такого розмежування та зв'язку може бути конституційна система стримування і противаг, яка полягає у взаємному, законодавчо визначеному впливі гілок влади та їх органів з метою ефективного розподілу єдиної державної влади. Власне, ця система має своєю ціллю досягнення ефективності розподілу ресурсів та управління ними – головної мети публічного управління.

Інший аспект у розумінні правового регулювання крізь призму вказаного критерію є характер рішень (результатів правового регулювання) публічних суб'єктів. Якщо діяльність влади на конституційному рівні врегульована лише у спеціальнодозволеній формі, то діяльність інших суб'єктів, зокрема приватної сфери, частіше має загальнодозволену форму. Варто звести ці аспекти до однієї тези.

Народ України, як єдиний носій влади, шляхом делегування повноважень парламенту, прийняв Конституцію, якою врегулював (здійснив акт організаційного управління) діяльність органів, надавши їм владних повноважень для правового регулювання лише у спеціальнодозволеній формі. У свою чергу, ці органи здійснюють регулювання нижчого рівня щодо відносин інших суб'єктів, що проявляється або у формі норм, які наділяють суб'єктів повноваженнями або тих, що визначають обсяг заборон. Отже, управління у формі встановлення повноважень (прав та обов'язків) надає регульованим відносинам спеціальнодозволеного характеру, у формі встановлення заборон – загальнодозволеного.

Варто також детальніше розглянути другий критерій класифікації, оскільки він має особливий прояв саме в розрізі науки публічного управління. Правове регулювання за обсягом свого впливу на відносини може мати нормативну і індивідуальну форми. Часто суб'єкти правового регулювання наділені повноваженнями на здійснення обох цих форм. Наприклад, Кабінет Міністрів України може ухвалювати управлінські рішення як підзаконного нормативного характеру, так і індивідуального характеру (акти застосування права).

Для розуміння того, як ця класифікація взаємодіє з методологією публічного управління, слід нагадати, що наука про публічне управління виділяє таку групу методів управлінської діяльності, як розпорядчі методи. Вони [1]. Ця група методів відрізняється від організаційної тим, що знаходить своє застосування в цілях забезпечення дотримання параметрів організаційної структури управління. Тобто, є похідними від організаційних методів. Зважаючи на це, нормативні акти суб'єктів публічного права мають трактуватися як прояви організаційної діяльності – визначення правил гри.

Що стосується індивідуальних актів, то вони є реакцією уповноваженого органу на необхідність окремого регулювання конкретної ситуації у межах керованої ним системи, тобто мають оперативний характер і передбачають точковий вплив на діючу, врегульовану систему. Характер явища, який спровокував цю реакцію, особливого значення не має. Ним може бути виявлений недолік системи, казус, або ж передбачена заздалегідь закономірна необхідність індивідуально управляти явищем, яке неодмінно виникне. Спільною рисою є те, що усі ці явища мають бути спеціально врегульовані, а система, в якій вони виникли, має бути приведена до стану, визначеного нормативно.

Вказані особливості дозволяють стверджувати, що індивідуальні акти, або акти застосування права, є похідними від нормативних актів у тій же мірі, як розпорядча діяльність є похідною від організаційної.

Одним з найважливіших аспектів правового регулювання є врегулювання публічно-приватних відносин, який полягає у впорядкуванні відносин між публічними суб'єктами, зокрема, органами державної влади та місцевого самоврядування, і громадянами, підприємницькими та непідприємницькими організаціями тощо. Важливість саме цього елемента у структурі відносин полягає у тому, що принципи вільної ринкової економіки, до якої здійснює свій поступовий рух наша держава від самого початку свого існування, передбача-

ють децентралізацію врядування та мінімізацію втручання публічних суб'єктів у відносини на приватному рівні [6].

Принцип як науково-практичне явище – це основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо) [9, с.128].

Таким чином, припущення про те, що дерегуляцію можна вважати сучасним принципом правового регулювання, має бути підтверджене відповідністю її критеріям, які роблять принцип тим, чим він є. Тобто, якщо дерегуляція – це принцип сучасного правового регулювання в Україні, тоді вона повинна бути універсальною – мати загальний вплив на систему, в якій існує, застосовуватися за замовчуванням. Виходячи з тези, що переважна більшість приватних і публічно-приватних відносин врегульовані у загальнодозволеній спосіб, саме дерегулятивні заходи і є практичним виявом цього способу, засобом зменшення обсягу заборон і спрощення доступу до прав. Отже, дерегулюючи відносини приватних та публічних суб'єктів, влада проводить практичну реалізацію конституційних засад, що, відповідно, дає підстави констатувати універсальний, а також основоположний характер дерегулятивної діяльності. Відповідно, дерегуляція – це концептуальне положення, що проходить крізь множину галузей публічного управління, визначає вектор руху цих галузей на побудову сучасної правової та економічної систем з високим ступенем автономності їх елементів.

Економіка країни успішно розвивається лише за умов ефективної економічної політики. Реалізація останньої обмежується низкою чинників, які стримують вплив її важелів на економічні процеси. Серед таких чинників виділяють законодавчі обмеження. Звідси випливає, що правове регулювання, передусім, є інструментом встановлення меж, в яких проводиться економічна політика. Можна припустити, що ефективність економічної системи має зворотну залежність до ступеня її регульованості.

Однак, варто враховувати, що відсутність регулювання як такого може призвести до зловживань економічними свободами і мати негативні наслідки на соціальну та політичні сфери. Концепція вільної економіки не означає, що всі учасники економічних відносин мають добросовісну мотивацію, яка враховує і особисті, і суспільні інтереси. Вважати так було

б недопустимим спрощенням цієї концепції. Насправді, це дуже делікатна система, яка базується на гармонії між її учасниками. Перед публічними суб'єктами, які здійснюють управління державою, постає завдання підтримання цієї гармонії. Вона повинна включати:

- дотримання інтересів учасників відносин (бо тільки за таких умов можна говорити про ефективність економічної системи)

- дотримання інтересів усього суспільства (уповноваженим представником якого є ці публічні суб'єкти)

- система має бути керованою (управляючий суб'єкт повинен мати необхідні інструменти для оперативного і ефективного втручання в систему, що потребує відновлення гармонії).

Саме тому правове регулювання вкрай необхідне для вільної економіки. На думку О.Г. Хрімлі, гармонійне поєднання приватних та публічних інтересів є основним завданням правового регулювання. Воно повинне забезпечувати і суспільні, і приватні інтереси, їх поєднання в досягненні певної мети, а договір дозволяє врахувати додатково специфічні інтереси сторін. Ігнорування ж публічного або приватного інтересу може призвести до небажаних та негативних наслідків. [8, с.57]

Однак, таке регулювання, з огляду на специфіку сучасної моделі публічного управління, має мати обмежений характер, що передбачатиме мінімально допустиму участь публічних суб'єктів, при якій система зберігатиме свою ефективність, дотримуватиметься компромісний інтерес індивідуальних і колективних учасників, а також буде керованою. Побудова такої моделі правового регулювання є метою дерегуляції.

Публічно-приватні відносини як основний об'єкт, на який спрямовані дерегуляційні зусилля, а також як результат таких зусиль, мають свою специфіку, яка дозволяє виокремити їх від публічних, побудованих на владному впливі одного учасника на іншого, і приватних, що базуються на рівному статусі учасників. По своїй суті, саме явище правового регулювання не може мати жодних ознак приватності, адже передбачає право публічного, наділеного владою суб'єкта підкорити своїй волі інших суб'єктів, на статус чи відношення яких поширюється це регулювання. Варто зазначити, що це право має належати публічному суб'єктові правомірно, впливати з кола його законних повноважень. Таким чином, нормуючи або індивідуально регулюючи конкретні відносини, публічний суб'єкт проявляє своє домінуюче положення над регульованою ним сферою, що дозволяє однозначно визначити

власне правове регулювання як один з проявів саме публічних відносин.

Інший аспект цієї думки полягає у тому, що правове регулювання, маючи владний характер публічного явища, проводиться з метою врегулювання інших відносин, які існують чи будуть існувати між приватними суб'єктами, між публічними суб'єктами або між приватними та публічними. З цього можна зробити висновок, що правове регулювання – це завжди вияв публічної форми зв'язку між учасниками, а відносини, які становлять собою предмет правового регулювання – можуть мати приватну, публічну або публічно-приватну природу.

Публічно-приватні відносини мають властивості, притаманні публічним відносинам:

- одним із учасників таких відносин є публічний суб'єкт, наділений владними повноваженнями;

- такі відносини можуть мати стадії, в яких проявляються публічні субординаційні зв'язки.

Також для них характерна основна властивість приватного характеру, а саме: у взаємодії між публічними і приватними суб'єктами (які не наділені владою) відсутній владний вплив одного учасника над іншим, переважає координаційна форма взаємодії.

Якщо звернутися до прикладів сфер, де проводяться дерегуляційні заходи, можна простежити закономірність в характері відносин між учасниками. Це відносини, в яких присутність імперативного впливу зменшується відповідно до темпів виконання дерегуляційних заходів, тобто відбувається поступова трансформація цих сфер з публічних у публічно-приватні. У прикладі дозвільної системи вона проходить трансформацію з регуляторно-контролюючої у сервісну, аналогічні зміни відбуваються в сферах будівництва та земельних відносин. Медична реформа покликана збільшити ступінь правосуб'єктності учасників у виборі варіантів поведінки. Зміни у ринку енергетики є ще глибшими, надаючи відносинам між учасникам ознак партнерства.

У цьому контексті варто звернути увагу на поняття державно-приватного партнерства – взаємодію державного і приватного секторів, яка забезпечена комплексом правових, інституційних та фінансових механізмів з метою активізації та поширення інвестиційних процесів у країні та покращення надання суспільно важливих послуг для населення [5, с.23]. Існування цього явища становить собою визнання неефективності публічного владного управління у ряді сфер суспільно-економічних відносин. Державно-приватне партнерство є стадією глибокого інтегрування приватних від-

носин у публічну сферу, залучаючи у відносини кращі якості обох сфер і нівелюючи негативні властивості одна одної. Значення та результати цього явища в успішних державах підтверджують його актуальність та високу ефективність для задоволення як публічних, так і приватних інтересів.

Дерегуляція в контексті співіснування публічної та приватної сфер відносин – це інструмент трансформації публічних відносин у публічно-приватні шляхом правового регулювання.

Важливим є також визначити, який саме вплив дерегуляційні заходи мають на суспільні відносини, які функції виконують. Організаційна функція, яка полягає в тому, що дерегуляція покликана створити або змінити існуючі організаційні механізми, зокрема у публічній сфері (структура і функції органів державної влади, місцевого самоврядування, державні підприємства, установи та організації), з метою приведення їх у відповідність до завдань, які ставляться перед ними в умовах переходу в публічно-приватну сферу. Заходом таких змін є формування обґрунтованої структури цих суб'єктів зі зменшенням рівня бюрократичного навантаження, розформуванням застарілих або неактуальних підрозділів, існування яких виправдане в умовах публічного підпорядкування відносин суб'єктові, але невиправдане при трансформуванні способів взаємодії з приватними суб'єктами. Організація інформаційних систем для збору та обробки даних, надання послуг також призводить до збільшення ефективності взаємодії між суб'єктами. Врешті, підвищення ефективності роботи системи шляхом правильного підбору виконавців, їх навчання та мотивації також є засобом покращення перебігу усіх процесів.

Дерегуляція також виконує ресурсну функцію, що полягає у підборі такої моделі взаємодії публічних суб'єктів з приватними, яка б забезпечила максимально ощадне використання усіх ресурсів (фінансових, інформаційних, персоналу, часу), при якому система взаємовідносин буде зростати у своїй ефективності, горизонтальні зв'язки будуть множитися, капітали швидко і безперешкодно будуть рухатися. Вивільнені при реформуванні ресурси можуть бути спрямовані в інші сфери, що чинитиме загальний позитивний вплив на державу в цілому і економіку, зокрема.

Ще однією функцією дерегуляції є мотиваційна функція. Усунення владних важелів впливу з ряду процесів чинить стимулюючу дію на суб'єктів, передусім, приватних, до вступу у відносини з публічними суб'єктами. Це явище походить від природи людини, для якої харак-

терним є прагнення позбутися будь-якої влади над собою, вийти з підпорядкування, здобувши свободу вибору. Існування загрози піддатися владному примусу пригнічує ініціативу і не дозволяє утворитися відносинам, що мають перспективу принести користь і приватному, і публічному суб'єктам. Зміна статусу носія владних повноважень і його становлення, як рівноправного або, принаймні, недомінуючого у відносинах з громадянами, підприємствами та організаціями приватної форми, здатне зруйнувати цю загрозу і мотивувати приватних суб'єктів до взаємодії з державними та місцевими органами, підприємствами та організаціями публічного управління тощо. На думку суб'єктів правового регулювання, саме шляхом взаємодії і координації слід взаємодіяти у межах тих відносин, які до проведення дерегуляції були предметом субординаційної взаємодії. Таким чином, дерегуляція має чітке цільове спрямування, яке полягає у модернізації взаємодії між приватним і публічним, розвитку їх гібридного зв'язку на засадах кращих якостей обох сфер.

Висновки. Аналіз природи правового регулювання публічно-приватних відносин дозволяє виокремити дерегуляцію як управлінську діяльність, як інструмент впливу на відносини і в загальному як принцип, якого дотримується влада України в умовах викликів, що постали перед нашою державою у ці дні. У подальшому варто очікувати поглиблення руху на дерегуляцію ще більшої кількості сфер, спираючись на кращий досвід реформ в успішних суспіль-

ствах. Вибір саме такого спрямування владою своїх зусиль є повністю обґрунтованим та відповідає сучасній науці про публічне управління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Велешук С.С.. Концептуальні підходи до визначення функцій та класифікації методів адміністративного менеджменту. *Ефективна економіка*, 2013, 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1952>
2. Голубка О.Я., Дідович Ю.О., Копусяк Я.Ф. Аналіз методів управління персоналом. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*, 2016, 5(1): 113-117
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
4. Мельник Т.О. Економіка України в період незалежності: втрати, прорахунки і перспективи розвитку. *Актуальні проблеми економіки*, 2012, 8: 42–49.
5. Пилипенко В.Ю. Механізми державного управління формуванням та реалізацією політики державно-приватного партнерства в Україні : монографія. Львів : Растр-7, 2023. 188 с.
6. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11.09.2003 року № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>
7. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Навчальний посібник. Київ : Атіка, 2001. 176 с.
8. Хрімлі О.Г. Захист прав інвесторів у сфері господарювання: теоретико-правовий аспект : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 320 с.
9. Юридична енциклопедія: в 6 т./ редкол.: Шемшученко Ю.С. та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2003. Т. 5. 736 с.